

art of the XVII - XVIII centuries]. Kyiv: Vyd-che tovarystvo «Krynytsia». [in Ukrainian].

4. Sichynskyi, V. (1956). *Istoriia ukrainskoho mystetstva: arkhitektura [History of Ukrainian art: architecture]*. Vol. 1. Niu-York: Naukove tovarystvo im. Shevchenka v Amerytsi. [in Ukrainian].

5. Taranushenko, S. (1959). *Pamiatnyki arkhitektury Slobozhanshchyny XVII - XVIII vikiv [Monuments of the architecture of Slobozhanshchyna XVII - XVIII centuries]*. Kyiv: Derzhbudvydav URSR. [in Ukrainian].

6. Lohvyn, H.N. (1968). *Po Ukraini: Starodavni mystetski pamiatky [In Ukraine: ancient artistic monuments]*. Kyiv: Mystetstvo. [in Ukrainian].

7. Vecherskyi, V.V. (2001). *Arkhitekturna i mistobudivna spadshchyna doby Hetmanshchyny: formuvannia, doslidzhennia, okhorona [Architectural and urban-planning heritage of the era of Hetmans: formation, research, security]*. Kyiv: NDIITIAM. [in Ukrainian].

8. Kryzhanivky, V.M. (2017). Vasyl Andriiovych Malchenko ta yoho spohady pro Hlukhiv ta hlukhivchan za 1870 - 1930 rr. [Vasyl Andreevich Malchenko and his memories of Hlukhiv and Hlukhiv citizens for 1870 - 1930]. *Istorychni studii suspilnoho prohresu*, 5, pp. 256-310. Retrieved from <http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/022krmal05.pdf> [in Ukrainian].

9. Vecherskyi, V.V. (2005). *Pamiatky arkhitektury i mistobuduvannia Livoberezhnoi Ukrainy: vyjavlennia, doslidzhennia, fiksatsiia [Monuments of architecture and urban planning of the Left-Bank Ukraine: identification, research, fixation]*. Kyiv: Vydavnychy dim A.S.S. [in Ukrainian].

10. Derzhavnyy arkhiv Sumskoi oblasti, f. r-2308, op. 1, spr. 127, ark. 3 - 18.

*Стаття надійшла до редакції 12.04.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.*

УДК 94:351.741(477.51)«1941»

А.П. Гриценко

ФОРМУВАННЯ ГЛУХІВСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО ЗАГОНУ: ПРАВДА І ДОМИСЛИ

Стаття присвячена проблематиці створення Глухівського партизанського загону напередодні та під час процесу окупації півночі Сумської області восени 1941 року в ході німецько-радянської війни. Автор звернув увагу на труднощі, які довелося долати керівництву загону. Зокрема, проаналізовано первісний склад членів Глухівського партизанського загону – переважно партійних високопосадовців, відповідальних працівників органів влади, НКВД та міліції. Звернено увагу, що саме партизани цієї категорії найбільше дезертували у перші тижні діяльності загону. У статті представлено перелік з 23-х партизанів, що брали участь у підпільній діяльності протягом 1941–1943 років.

Ключові слова: підпільна боротьба, партизани, дезертири, окупація, евакуація, боротьба в тилу, партизанський загін.

Розгортання радянського Руху Опору в роки німецько-радянської війни значно вплинуло на хід самих воєнних дій та, особливо, на погіршення становища місцевого населення у період нацистської окупації протягом 1941–1943 років. На півночі Сумщини організував свою діяльність цілий ряд партизанських загонів. Важливу роль серед них відіграв і Глухівський партизанський загін. У статті зосереджено увагу на особливості формуван-

ня загону та масове дезертирство у перші тижні діяльності відповідальних радянських та партійних робітників, що мали скласти основу загону.

Питання вивчення історії партизанського руху та розгортання Руху Опору на українських землях у період німецько-радянської війни активно вивчалось наступними дослідниками: І. Мінцем, Р. Сидельським (радянські історики, що опублікували праці під час війни), С. Ковпаком, П. Пономаренком, Т. Строкачем, Т. Гладковою, Л. Кизею (учасники Руху Опору), В. Андріановим, Ю. Кондуфора, М. Супруненьком, В. Клоковим, Л. Бичковим, В. Кучером, М. Ковалем, І. Курасем та ін. (радянські історики 1950–1980-х рр.), А. Чайковським, І. Герасимовим, А. Кентієм, В. Лозицьким, М. Слободянюком та ін. (сучасні українські історики), а також А. Голубом, В. Капоріним, О. Ревою (дослідники історії партизанського руху на Глухівщині).

Утім, не дивлячись на достатньо глибокі та ґрунтовні роботи, розвитку партизанського Руху Опору в період німецько-радянської війни, питанню його розгортання на Глухівщині в них приділено недостатньо уваги. Більш того, аспект масового дезертирства відповідальних радянських та партійних робітників у перші тижні діяльності Глухівського партизанського загону потребують скрупульозного вивчення. Вирішенню цієї наукової проблеми і присвячена дана стаття.

18 липня 1941 р. ЦК ВКП(б) ухвалив рішення «Про організацію боротьби в тилу німецьких військ», націлюючи місцеве населення захоплених районів створювати нестерпні умови для окупантів, дезорганізувати зв'язок та транспорт, підривати мости та склади, знищувати фашистів [7, с. 8].

В умовах майбутньої окупації, Глухівський райком КП(б)У почав готувати районну партійну організацію до бойових дій. Передбачалося, що у ворожому тилу залишиться Глухівський підпільний райком КП(б)У на чолі з секретарями райкому Григорієм Ковальовим і Петром Вислим, членами бюро Семеном Мартиновим, Петром Кульбакою (командир загону), Олександром Білявським (комісар), завідуючим відділом агітації й пропаганди райкому партії Олександром Румянцевим, завідуючим оргінструкторським відділом (кадрів) райкому партії Петром Шульгою та відповідальними працівниками Іваном Лисицею, П. Шульгою та Кручком. До його складу входили активісти радянського апарату Григорій Слосєв (голова райвиконкому), Павло Світненко, Йосип Давидов, І. Міхєєв, голова Тсоавіахіму Ілля Єресь, І. Романцов та ін. У своїй роботі підпільний райком мав спиратися на мережу підпільних партійних організацій у селах району і Глухівський партизанський загін [1, с. 68; 8; 11].

«Вперше ми прийшли на свою партизанську базу на початку серпня 1941 р, – згадував через двадцять років після цих подій партизан Й. Давидов. – Перед цим у райкомі партії відбулась нарада. Ми дістали деяку легку зброю, переважно пістолети та гранати, і під виглядом евакуйованих, змішавшись з натовпом людей, що йшли і

їхали дорогами, направились у ліс. Але побули тут недовго. Зв'язківці повідомили, що німців немає, і згодом ми одержали наказ повернутись всім у місто і зайняти свої попередні пости на роботі. Я працював тоді головою виконкому Глухівської міськради» [4].

26 серпня з області прийшла директива про евакуацію Глухівського району. Станом на день окупації партійна організація Глухівського району нараховувала 257 комуністів, але бажаючих вступити до партизанського загону виявилось тільки 79 чоловік. Про це дізнаємося із документа, що має назву «Краткий отчет об организационной партийно-политической работе Глуховского подпольного РК КП/б/У Сумской области за период с августа 1941 по сентябрь 1943 г. на 54 листах». У складанні цього звіту у березні 1946 р. брали участь колишній начальник штабу Глухівського загону Лисиця та колишній секретар підпільного РК КП/б/У Румянцев. 26 серпня частина комуністів стали шукати причини, щоб покинути загін (за звітом «відчислилось» до шести чоловік). Серед них були директор шкіряного заводу Чернок, колишній партизан громадянської війни, директор с/г інституту Цветаев, директор ліспромгоспу Кутін. Усього з району евакуювалося 106 комуністів. Наступного дня, 27 серпня 1941 р., бійці Глухівського партизанського загону (21 чоловік (комуністи) і безпартійна жінка) опівдні вийшли з Глухова і за 35 км отаборилися в лісовому урочищі Мариця біля с. Зазірки тодішнього Глухівського, а згодом Кролевецького району [3; 5, с. 22; 12]. Ця дата офіційно вважається днем створення Глухівського партизанського загону.

«При уходе в лес 27 августа (...) в составе отряда осталось 52 человека. Но и это было еще не окончательное ядро, потому что при движении в лес часть товарищей, на ходу решая вопрос, отправлялась прямо на Сумы. Так выехал Зам. Пред. Райисполкома Галатецкий, и, наоборот (...) примкнул т. Мудрик. В лес Марьца Зазирского сельсовета Глуховского района собралось с 27 на 28 августа 50 человек. Первый секретарь РК КП(б)У, недавно прибывший в район, Грабовский дезертировал, хотя и намечался комиссаром отряда». Далі звіт повідомляє, що до кінця серпня на інструктаж до Сум їздили 20 чоловік. З них дезертирували: «Соколов – комуніст, депутат Верховної Ради, завідувач “коноплесемстанції”, комуніст Примаченко».

Зупинившись у Мариці, місцині на стику Глухівського, Путивльського та Шалигинського районів, *підпільний райком і командування партизанського загону* в першу чергу встановили зв'язок з підпіллям сусідніх сіл Зазірок, Тулиголове, Сутисок, Уздиці, Дунайця і стали розгортати агітаційно-масову та диверсійну роботу. Найбільш масовою підпільна група була у Землянці. Також партизани діяли в Дубовичах, Слоуті, Уздиці та ін. [10].

Й. Давидов вважав цю першу базу наспіх обладнаною: «...першими нашими турботами було якомога більше заповнити продовольством і боеприпасами та зброєю» [4]. Вивозив боеприпаси, озброєння та продовольство в уро-

чище Мариця ще до того, як сюди прибули майбутні партизани, П. Світненко [13]. Майже поряд, через декілька кілометрів на південь, знаходився легендарний Спадщанський ліс, у якому почали свій бойовий шлях путивльські партизани на чолі з Сидором Ковпаком.

За наказом партії в партизанські загони в першу чергу вступали активісти радянського руху, члени ВКП(б), керівники установ та організацій. Крім первинних партійних організацій райвиконкому, до загону увійшов районний відділ НКВС. Відтак був створений Глухівський партизанський загін, який спочатку налічував 54 чоловіки [9].

Усе, здавалося, йшло нормально, за планом. Важливості моменту надавало й те, що створенням загонів та диверсійно-розвідувальних груп опікувалось 4-е Управління НКВС УРСР [1]. Його винищувальні загони з наближенням ворожого фронту вливалися до партизанських лав або дезертирували. Усі вони мали бути прикладом для інших, вести за собою в бій. Але ситуація в перші тижні діяльності загону була зовсім іншою. Постійний рух лісами, некомфортні умови, холод, іноді голод, боротьбу з німцями витримували не всі.

«В сентябре месяце 1941 года из общего количества приезжих в лес в партизаны ушло из отряда 32 человека, – говорится у «Кратком отчете...». – Особенно в то время себя морально неустойчивыми показали работники милиции и часть НКВД. Все до одного ушли из отряда». У першу чергу до таких складних умов були не готові ті, хто повинен був давати приклад іншим. Тож, з різних причин, у тому числі через боягузтво і дезертирство, більша частина людей, залишених у тилу, пішли з партизан.

«У вересні-жовтні 1941 року дезертирували боягузи, шкурники, які злякалися труднощів партизанського життя в загоні, – писали в архівних матеріалах за своїм підписом керівники загону Кульбака, Шульга та Лисиця, – а за весь 1942 рік дезертирувало 11 чоловік. За перший місяць загін покинуло 20 людей, тобто майже половина».

На другий день після приходу до лісової бази загін покинув заступник райвиконкому Ілля Галагудін, а через два – завідувач військового відділу райкому ВКП(б) Іван Єрмоленко. Утім, масові втечі з Марицьких лісів почалися лише з приходом німецької армії. Три керівники (секретар райвиконкому, директор млина і завкоопнасібазою) пішли із загону 6 вересня 1941-го. За ними наступного дня наживала п'ятеро людина, яка повинна була бути взірцем, – перший секретар Глухівського РК ВКП(б) 35-річний Семен Грабовський. А далі втечі набули масового характеру. 10 вересня із загону відразу втекли дев'ятеро, у тому числі п'ятеро міліціонерів з міста та директор Сумторгу Федір Галагудін. Він єдиний, хто повернувся назад, але аж через 9 місяців – 20 червня 1942 р. Компанію втікачам склали ще й радянські керівники: голова сільської ради Микола Огієнко, голова Слоутського колгоспу Олександр Овчаренко, колгоспний обліковець Пилип Шакоцько. Наступного дня загін залишив завідувач паспортного столу, а 15-го вересня – завідувач військо-

вого столу РВМ НКВС Фесюн. Через п'ять днів втікли секретар районного відділу НКВС Ковбаса, уповноважений карного розшуку РВМ НКВС Суставенко та інспектор дільничної міліції Конопля. Але були й інші приклади. Уже у перший день перебування загону у Мариці до нього приєдналась перша жінка, санітарка дільничної лікарні села Воргол Ольга Грицун [1, с. 69]. Відтак, перед початком перших осінніх холодів, Глухівський партизанський загін налічував 23 особи.

Увесь час загін (і коли діяв самостійно, і коли увійшов до складу Путивльського з'єднання) поповнювався місцевим населенням, військовими, які відстали від своїх частин або вирвалися з рук фашистів. Разом із тим його ряди покидали слабодухи, ті, хто злякалися труднощів. Останні ставали дезертирами, і оцінку цим горе-партизанам дали їхні сучасники.

Найбільшою проблемою партійців в умовах боротьби в тилу ворога стала відсутність досвіду в організації підпілля й партизанського руху. Для роботи у підпіллі підбирали своїх знайомих, а ті не завжди витримували. Командир партизанського загону П. Кульбака разом з комісаром О. Білявським та секретарем райкому Г. Ковальовим призначали зв'язкових, організовували закладання у глухих лісових хащах баз з харчами, складів зі зброєю та боєприпасами, намічали місця дислокації загону. Через 20 років Герой Радянського Союзу П. Кульбака згадував, що «на перших порах важко було діяти: не вистачало зброї, досвіду, певного плану. Почали ми з налагодження тісних зв'язків з населенням, з радянськими патріотами, які залишились на окупованій території. Незабаром ми вже мали вірних і надійних друзів в селах Зазірки, Дубовичі, Землянці та інших» [6].

39-річний старший політрук запасу Петро Кульбака з керівника Глухівської райспоживспілки переключився в лідера народних месників. Він набув воєнного досвіду ще у війні з білофінами. У 1940 р. він був нагороджений медаллю «За відвагу» [1, с. 50]. Разом із секретарем підпільного райкому партії Григорієм Ковальовим, комісаром загону Олександром Білявським, начальником штабу Семеном Самойленком та комісаром розвідки, а згодом – з начальником штабу Іваном Лисицею та справжніми бійцями (О. Рум'янцеви, П. Шульгою, С. Мартиновим, Й. Давидовим, Й. Мудриком, Г. Романом, П. Вислим, Г. Словим, У. Лубенцем, А. Гамагою, І. Романцовим, братами Федором і Петром Голубами) П. Кульбака швидко опанував особливості ведення партизанських диверсійних дій.

Отже, в урочищі Мариця народився, а в Слоутському лісі отримав перше бойове хрещення Глухівський партизанський загін, який у рейдах пройшов понад 18 тисяч км від Глухова до Польщі [2, с. 125].

ДЖЕРЕЛА

1. Войцехович В.О. Фронт на Поліссі. Партизанські зшитки. Київ: Вид-во політичної літ-ри України, 1975. 432 с.
2. Голуб А.П. Пам'ять дитячого серця. Документальні нариси. Видання друге, доповнене. Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1» ЛТД, 2003. 248 с.

3. Гамага А. Як збиралися в лісі партизани. Народна трибуна. 1966. № 104 (27 серпня). С. 4.

4. Давидов Й. В перші дні боротьби. За перемогу. 1961. № 107 (5 вересня). С. 2.

5. Ковпак С. А. Від Путивля до Карпат / Літературний запис Є. Герасимов. Київ: Вид-во політичної літератури України, 1973. 184 с.

6. Кульбака П. Незабутні роки. За перемогу. 1961. № 110 (14 вересня). С. 2.

7. Курас І.Ф., Кентий А.В. Штаб непокоренних (Український штаб партизанського руху в роки Великої Вітчизняної війни). Київ: Політиздат України, 1988. 330 с.

8. Олександр Харитонович Румянцев. Народна трибуна. 1975. № 17 (8 лютого). С. 4.

9. Рева О. Захищаючи Батьківщину (3 нагоди 55-річчя початку партизанського руху на Сумщині). Народна трибуна. 1996. 19 жовтня. С. 2.

10. Романцов І. І зброєю, і словом. Народна трибуна. 1980. № 68 (26 квітня). С. 2.

11. Румянцев О. Визволення. За перемогу. 1960. № 56 (10 травня). С. 3.

12. Румянцев О. Ми починали так. За перемогу. 1961. № 75 (22 червня). С. 2.

13. Світненко П. Партизанські походи. За перемогу. 1961. № 109 (9 вересня). С. 2.

Hrytsenko A.P. Formation of the Hlukhiv partisan detachment: truth and conjecture

The article is devoted to the creation of the Hlukhiv partisan detachment on the eve and during the occupation of the north of the Sumy region in the autumn of 1941 during the German-Soviet war. The author drew attention to the difficulties that the leadership of the detachment had to work with. In particular, the initial composition of the members of the Hlukhiv partisan detachment – mainly high-ranking party officials, officials of the authorities, the NKVD and the police – was analyzed. It was pointed out that it was the partisans of this category who deserted the most in the first weeks of the detachment's activity. The article presents a list of 23 partisans who took part in underground activities during 1941-1943.

Key words: underground struggle, partisans, deserters, occupation, evacuation, rear struggle, partisan detachment.

REFERENCES

1. Voitsekhovych, V.O. (1975). *Front na Polissia. Partyzanski zshytky [Front in Polissya. Partisans notebooks]*. Kyiv: Vyd-vo politychnoi lit-ry Ukrainy. [in Ukrainian].

2. Holub, A.P. (2003). *Pamiat dytyachoho sertsia. Dokumentalni narysy [Children's heart memory. Documentary essays]*. Vydannia druhe, dopovnene. Sumy: vydavnycho-vyrobnyche pidpryemstvo «Mriia-1» LTD. [in Ukrainian].

3. Hamaha, A. (1966). *Yak zbyralysia v lisi partyzany [How partisans gathered in the woods]*. *Narodna trybuna*, 104 (27 serpnia), p. 4. [in Ukrainian].

4. Davydov, Y.V. (1961). *V pershi dni borotby [In the first days of the struggle]*. *Za peremohu*, 107 (5 veresnia), p. 2. [in Ukrainian].

5. Kovpak, S.A. (1973). *Vid Putyvia do Karpat [From Putivl to the Carpathians]*. Kyiv: Vyd-vo politychnoi literatury Ukrainy. [in Ukrainian].

6. Kulbaka, P. (1961). *Nezabutni roky [Unforgettable years]*. *Za peremohu*, 110 (14 veresnia) p. 2. [in Ukrainian].

7. Kuras, I.F., Kentiy, A.V. (1988). *Shtab nepokorennykh (Ukrainskiy shtab partizanskogo dvizheniya v roky Velikoy Otechestvennoy voyny) [Headquarters of the Unconquered (Ukrainian headquarters of the partisan movement during the Great Patriotic War)]*. Kiev: Politizdat Ukrainy. [in Russian].

8. Oleksandr Kharytonovych Rumiantsev [Alexander Kharitonovich Rumyantsev]. *Narodna trybuna*. (1975). 17 (8 liutoho), p. 4. [in Ukrainian].

9. Reva, O. (1996). *Zakhyshchayu Batkivshchynu (Z nahody 55-richchia pochatku partyzanskoho rukhu na Sumshchyni) [Defending the Motherland (On the occasion of the 55th anniversary of the beginning of the guerrilla movement in Sumy region)]*. *Narodna trybuna*, 19 zhovtnia, p. 2. [in Ukrainian].

10. Romantsov, I. (1980). *I zbroieiu, i slovom [And weapons, and words]*. *Narodna trybuna*, 68 (26 kvitnia), p. 2. [in Ukrainian].

11. Rumiantsev, O. (1960). *Vyzvolennia [Liberation]*. *Za peremohu*, 56 (10 travnia), p. 3. [in Ukrainian].

12. Rumiantsev, O. (1961). *My pochynaly tak [We started like that]*. *Za peremohu*, 75 (22 chervnia), p. 2. [in Ukrainian].

13. Svitnenko, P. (1961). *Partyzanski pokhody [Partisans campaigns]*. *Za peremohu*, 109 (9 veresnia), p. 2. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.03.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

